

CUPRINS

CAPITOLUL I

ECONOMIA OMENIRII ÎNCEPE ÎN PREISTORIA EI	11
A. Actul economic extrage omul din maimuță	11
B. De la <i>Homo</i> la genul uman	18
1. Apariția primelor forme de cultură.....	18
2. Primele manifestări de tip religios	19
3. Originea comunicării și a limbajului	20
C. Revoluția neolitică deschide calea spre civilizație și dezvoltare economică	21

CAPITOLUL II

PUTEREA ECONOMICĂ A IMPERIILOR DIN ASIA ANTICĂ	27
A. Mesopotamia, centru de putere și leagăn de civilizație	27
B. Sumerienii inventează creditul	31
C. Regele Hammurabi lasă omenirii primul Cod Civil și Comercial	36
D. Marele Imperiu Persan, un apogeu de civilizație indo-europeană	41
E. O economie-lume în jurul Chinei	47

CAPITOLUL III

MEDITERANA, PRIMA MARE PIAȚĂ COMUNĂ	54
A. Grandioasa civilizație a Egiptului Antic	54
1. 40 de secole de istorie.....	54
2. O mare putere economică în Egiptul Antic	58
3. O enigmatică și fascinantă construcție de monumente, piramide și temple.....	63
4. Influența Egiptului Antic asupra civilizației mediteraneene	66
B. Fenicienii, un popor de navigatori și negustori	68
C. Miracolul Greciei Antice	73
D. Un centru al lumii în eterna Romă	84
E. Un nou centru de putere, din Bagdad spre Mediterana	95

CAPITOLUL IV

BANUL, MĂSURĂ DE VALOARE ȘI PUTERE	100
A. Banii de dinaintea banilor	100
1. Cori, o primă monedă internațională.....	100
2. Sarea, „ <i>aurul alb</i> ” al multor civilizații.....	102
3. Mesopotamia, țara unde totul se cântărea.....	104
B. Banii, dintotdeauna și pretutindeni	105
1. Biblia menționează banii de 350 de ori.....	105
2. Proverbiala bogăție a lui Cresus sau banii nu aduc fericirea	108
3. Solon și politica sa monetară	110
4. Roma avea asul.....	112
5. O cultură monetară antică pe teritoriul actualei României	114

C. Banul la ban trage	117
1. Explicația lui Adam Smith	117
2. Camăta are și ea istoria ei.....	119
3. Istoria banilor, istoria lumii, de la troc la moneda electronică.....	124
4. Dar aurul rămâne aur	129
CAPITOLUL V	
EVUL MEDIU ȘI IMPERIUL TRANSFRONTALIER AL TEMPLIERILOR	133
A. Creștinismul și Războiul Sfânt	133
B. Pacea anului 1000 și cavalerismul medieval	137
A. Sistemul economiei feudale se așterne peste Europa	140
B. Pelerinajul și cruciadele.....	147
C. Ordinul Cavalerilor Templieri, un imperiu militar, religios și financiar transfrontalier	155
1. Constituirea și funcționarea Ordinului.....	155
2. Ordinul Templierilor, un mare imperiu economic transfrontalier	157
3. Judecarea și condamnarea templierilor; desființarea Ordinului	162
D. Puterea otomană bate (cu tunul) la porțile Europei	166
1. Câteva triburi de nomazi formează un imperiu.....	166
2. O mare putere militară și comercială.....	169
3. După o mare glorie, un mare declin.....	172
CAPITOLUL VI	
DE LA AUR LA CAPITAL; MERCANTILISM, NAȚIONALISM ȘI IMPERIALISM COMERCIAL ÎN SECOLELE XV – XVIII	174
A. Republica Venețiană inventează capitalismul	174
B. Prima mondializare europeană: portughezii găsesc drumul maritim spre India	179
C. Columb descoperă America din greșeală	183
D. Centrul puterii se mută din Portugalia în Spania, apoi în Olanda, după care se instalează în Anglia	186
1. Un nou sistem de relații internaționale.....	193
2. Agricultură intră în circuitul mondial, prefațând revoluția industrială.....	196
G. Mercantilism, naționalism și imperialism comercial la sfârșit de Ev Mediu.....	200
1. Averea prințului, averea Statului	200
2. Naționalismul imperial portughez	203
3. Franța, arhetipul naționalismului economic și al mercantilismului absolut	204
4. China participă la nașterea capitalismului european	206
5. Supremația comercială olandeză și colbertismul parlamentar britanic	208
CAPITOLUL VII	
CAPITALISMUL SCHIMBĂ PARADIGMA PUTERII ECONOMICE	210
A. Imperiile coloniale și dezvoltarea capitalismului	210
1. La început a fost... Columb.....	210
2. Era colonială și reîmpărțirea lumii între marile puteri.....	214
3. Colonialism și capitalism imperialist	217
B. O revoluție industrială mondială.....	222
1. Revoluția industrială începe în Marea Britanie	224

2. De la inovație la industrializare	227
3. Trei revoluții industriale.....	233
C. O mare revoluție și în transporturi	238
1. Căile ferate, un <i>succes story</i> mondial	238
2. Transportul maritim și fluvial	241
3. Alte mijloace de transport.....	243
D. O revoluție în sistemul bancar.....	245
1. Începuturi bancare active și prudente.....	245
2. Rețeaua bancară în drum spre creditul industrial	247
3. Revoluția bancară vine tot din Anglia.....	249
4. Băncile belgiene și franceze	252
6. Sistemul bancar în Europa Centrală și Rusia	255
7. Băncile în Japonia.....	257
8. Experiența bancară americană	258
E. Spre un sistem monetar modern.....	259
1. Câteva inovații esențiale	259
2. Spre triumful sistemului monometalist aur	262
3. Misterioasa putere a banilor de hârtie	265
4. Moneda scripturală câștigă teren	269
5. Aurul și sistemul etalon aur.....	270
F. Marile companii, actori mondiali.....	271
1. Nașterea întreprinderii capitaliste.....	271
2. Revoluția industrială și începutul concentrării de capital și forță de muncă.....	273
3. Marile companii devin multinaționale.....	276
4. Taylorismul și Fordismul, organizarea științifică a producției.....	279

CAPITOLUL VIII

ÎNTRU LIBERALISM ECONOMIC ȘI INTERVENȚIA STATULUI	282
A. Un val de liberalism străbate lumea	282
B. Socialiștii utopici contestă liberalismul economic.....	287
C. Marx și marxismul științific, revoluționar.....	290
D. Protecționismul, principalul adversar al liberalismului	293
E. Statul, un actor incontornabil	296
1. Despre Stat, de-a lungul istoriei	296
2. Intervenționismul de Stat la sfârșitul secolului al XIX-lea și început de secol XX.....	298
3. Statul are un rol de jucat în economie	301
4. Politici economico - sociale ale Statului în secolul al XIX-lea	303

CAPITOLUL IX

IMPERIALISMUL CAPITALIST ȘI CRIZELE LUI	308
A. Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului.....	308
1. Capital, expansiune și împărțirea lumii	308
2. O nouă energie, o nouă ierarhie.....	312
3. Un comerț exterior mondializat	316
A. Creșterea economică, ciclurile și crizele ei.....	318
C. Marii economiști explică criza	324
1. Marx și crizele capitalismului	324
2. Joseph Schumpeter (1883-1950) și „ <i>distrugerea creatoare</i> ”.....	326

3. Explicația crizei la John Maynard Keynes (1883-1946)	327
D. De la Marea Depresiune la Marele Război.....	328
1. Crizele de tip vechi sau ale Vechiului Regim	328
2. Marea Depresiune (1873-1895).....	330
3. O criză „modernă” în 1873	333
4. Descrierea și specificul crizelor din 1882-1913.....	334
5. Sfârșitul hegemoniei britanice și emergența superputerii americane	337
E. Clasa muncitoare, o nouă putere în societatea capitalistă	340
1. Revoluția industrială și formarea clasei muncitoare	340
2. Mișcarea muncitorească	342
3. Nașterea sindicalismului muncitoresc	345
4. Socialism, Marxism, Comunism	355
Lista ilustrațiilor și a tabelor	361
BIBLIOGRAFIE	363

CAPITOLUL I

ECONOMIA OMENIRII ÎNCEPE ÎN PREISTORIA EI

Istoria este știința a ceea ce nu se întâmplă de două ori.

Paul VALERY

A. Actul economic extrage omul din maimuță

Preistoria este definită ca încadrând (și studiind) dezvoltarea primelor societăți umane, **de la apariția omului și până la inventarea și răspândirea scrisului**; dacă în ce privește frontiera între preistorie și istorie, specialiștii au convenit să o plaseze în punctul de răscruce, marcat de comunicarea prin scris, în ce privește **începutul**, acesta se pierde în negura vremii și, cu fiecare nouă descoperire arheologică, cu fiecare nouă fosilă atestatoare de prezență „umană”, acest început devine tot mai îndepărtat.¹

La nivelul cunoștințelor de astăzi, se pare că, în urmă cu 8 milioane de ani, o puternică mișcare tectonică se produce, nefiind prima, creând o falie imensă între Africa și zona arabică, împărțind în două populația de maimuțe, ce popula abundant planeta. Fenomenul a fost denumit „**Marele Rift**” iar valea lui avea să devină leagănul umanității, prin bogăția de fosile care a fost descoperită în această regiune.² Mai întâi, pe malul estic al Riftului, a fost găsită **Orrorin**, fosila celui mai vechi hominid, descoperită în Kenya, în 2000 și fiind evaluată ca datând cu 6 milioane de ani în urmă; alte fosile au fost descoperite în 2001, tot în partea estică, conturându-se astfel o seducătoare teorie „*East Side Story*” (Povestea de pe malul estic).³

În 1974, a fost descoperită în **Etiopia**, una dintre cele mai celebre fosile de australopitec din lume, puternic mediatizată, întrucât **Lucy**, cum a fost botezată de oamenii de știință, a fost considerată, mult timp, ca „*mamă*” a omenirii, unul dintre strămoșii direcți ai omului.⁴ Este scheletul unei femei Australopitec, înecată în timpul unei inundații.⁵ Lucy face parte din specia **Australopithecus afarensis**, cu o vârstă de cca 3 milioane de ani; ea se hrănea cu nuci, fructe, rădăcini și foarte

¹ Jean Guilaine (coord.), *La Préhistoire*, Editura Larousse, Paris, 1989, cap. I „La Préhistoire, une science en mutation”, pp. 11-28.

² Cynthia Stokes Brown, *Istoria lumii, de la Big Bang până în prezent*, Editura Litera, București, 2011, pp. 71-73.

³ Rémi Pin, „Les origines de l’homme”, dosar special în *Dossiers Science*, vol. I, Editura ESI, Paris, 2011, subcap. „La recherche du dernier ancêtre commun”, pp. 20-21.

⁴ A se vedea și François Gros, *Les Mondes Nouveaux de la Biologie*, Editura Odile Jacob, Paris, 2012, cap. „Un bref rappel sur nos origines préhumains et humains”, pp. 99-101.

⁵ A se vedea și Anik Blaise (coord.), *Cronique de l’Humanité*, Editura Elsevier, Paris, 1986, pp. 16-17.

probabil, cu prăzi ocazionale.⁶ Alte specii candidează la postul de „*decan de vârstă*” al australopitecilor. Astfel, **Australopithecus anamensis** este datat între 4,2 și 3,9 milioane de ani, **Australopithecus africanus** către 2,8 milioane de ani și **Australopithecus garhi**, mai tânăr, respectiv de 2,6 milioane de ani sunt creditați drept pretendenți la calitatea de „*veri*” ai omului. **Ei utilizau unelte de piatră pentru a sparge nuci, dar nu erau în măsură să-și confecționeze, în mod intenționat, uneltele.**⁷

Schimbările climatice drastice, spre 2,8 milioane de ani, atacă structural „*bios*”-ul, astfel încât australopitecii dispar și ei, lăsând oamenilor de știință întrebarea nerăspunsă, cum a avut loc separarea australopitecilor de cimpanzei sau, mai înainte, separarea ambelor specii de gorile și, încă mai înaintea tuturor acestora, de urangutani.⁸ În urma australopitecilor, rămân două linii genealogice: **parantropii** și „*verii*” lor apropiați, primii oameni.⁹ Cu **parantropii** ajungem între 2,7 milioane și 1,3 milioane înaintea erei noastre și rămânem, din punct de vedere geografic, tot în Africa.¹⁰

Isteața maimuță **Australopithecus** adesea cobora din copaci pentru a-și căuta o piatră de spart nuci și, aflându-se pe pământ, mergea când în patru labe, așa ca toată lumea bună de atunci, când se scula în două picioare și mai făcea câțiva pași, poate chiar mai mulți, uitându-se în toate părțile, să vadă de unde vin zgomotele ciudate sau dacă nu cumva vreun pericol se apropie. Dar ipotezele, și ele

⁶ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Lucy, une jeune Australopithèque gracile, est morte noyée”, p. 17.

⁷ Pascal Picq, *Les origines de l'homme*, Editura Tallandrier, Paris, 1999, cap. „Le peuple australopitheque: afarensis (LUCY), anamensis, africanus și A. Bahrelghazali (Abel)”, pp. 66-83. **Tranziția de la instinct la act** este o problemă pe care, epistemologic, o clarifică Emil Dinga, iar din punct de vedere istoric, constituie încă subiect de dezbatere. Prin act se înțelege orice manifestare (exteriorizare) a unei intenții. **Căutarea** (și găsierea) hranei de către animale și plante nu sunt, deci, **acte**, ci sunt, în opinia lui Emil Dinga, exteriorizări instinctuale de sorginte naturală. Și cum intenția presupune conștiință (definită ca fiind capacitatea psihologică de a elabora modele și reprezentări despre lumea interioară și despre lumea exterioară), dacă vorbim despre acte „*umane*”, în această etapă, aceasta are mai curând un caracter metaforic. Mai ales că, definind „*economicul*”, autorul citat este tranșant, legându-l indisolubil de acțiunea umană și nu de „*tip uman*” (adăugarea noastră). **Economicul** este acel atribut (fenomenologic) al unui act, care implică intervenția ființei umane în natură, în scopul realizării schimbului material între subiectul acțional și natură (schimb de substanță, schimb de energie, schimb de informații). Emil Dinga, *Studiu de economie, contribuții la analiza logică, epistemologică și metodologică*, Editura Economică, București, 2009, subcap. 15.2 „Ce este economicul”, pp. 390-391, subcap. „Procesul economic”, pp. 392-394, subcap. „Fenomenul economic”, pp. 394-395.

⁸ François de Sarre, „L'homme descent-il du singe?” în *Aux origines de l'Homme*, nr.1/2011, pp. 23-25.

⁹ Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, pp. 58-64. De asemenea, Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Les cousins de l'homme”, p. 16. Dispariția speciilor este un fenomen frecvent în istoria vieții și a omului, fiind legată de selecția naturală. Oamenii de știință cred ca niciun Australopithecus nu a supraviețuit, neputându-se adapta la climat și la terenul deschis, despădurit, și astfel, speciile vegetariene ca *Zinjanthropus* și *Paranthropus* nu au mai găsit hrană. Tot din această cauză a avut loc și migrația spre Asia. Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Extinction des Australopithèques”, p. 19.

¹⁰ Parantropii aveau un **volum cerebral** de 420-600 cm³, ceea ce înseamnă cca 40% din cel al unui om actual, o talie de 1,40 m și o musculatură puternică, o față plată și dinți mari ieșiți în față. **Bipedia** lor era mai perfecționată decât a australopitecilor dar își mențineau și o puternică facultate de a sări în copaci. Reținem că parantropii sunt mai apropiați de primii oameni dar se află pe o linie genealogică învecinată și înrudită. Jules Carles, *Le premier homme*, Editura Cerf, Paris, 1994, subcap. „Savoir si c'est un homme”, pp. 41-44. De asemenea, a se vedea Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Les paranthropes ou l'autre chemin de l'homínisation”, pp. 92-93.

științifice, spun că **parantropii** sunt copiii sau nepoții ei, împreună cu niște verișori ai lor, mai diferiți la înfățișare și pe care ei, parantropii, îi vedeau, evident, mai urâți decât ei și decât celelalte maimuțe.¹¹

Această specie nouă și diferită este **Homo habilis** și cu el începe istoria genului uman, în urmă cu cca 2,4 milioane de ani, tot acolo unde s-a aflat **leagănul evoluției, în Africa de Vest și cea de Est**¹²; oamenii de astăzi mai uită câteodată că ne tragem cu toții din aceeași maimuță și că suntem, cu toții, africani. El trebuie să se dovedească „*habilis*”, abil să-și meșteșugească **unelte simple**, din bucățile de piatră dimprejur, pe care le ciocnește între ele, până le găsește pe cele potrivite; astfel, va putea mai ușor să scoată rădăcini din pământ sau să vâneze animale mai mici sau mai puțin mici. El învață să rupă o creangă și să-și pregătească un **ciomag** care se dovedește foarte folositor, la nevoie (după cum se poate vedea și în zilele noastre).¹³ Tot lui i se atribuie și ideea „*genială*” de a-și amenaja un **adăpost propriu**; când un grup (o ceată) se muta într-o zonă anume, își alegea terenul, pe care îl împrejmuia, delimitând cu bolovani o arie circulară și având grijă ca în apropiere să se găsească din belșug vânat și arbori fructiferi.¹⁴

Membrele lui anterioare, chiar dacă nu îi mai folosesc la deplasare, devin foarte utile și prețioase; fosta labă a patru pedului este de-acum o **mână** cu care confecționează unelte și cu care își **organizează munca**. Începe o perioadă cu adevărat revoluționară, respectiv **acțiunea Omului asupra naturii** și care atrage după sine o **viață socială**, marcată la început prin **cooperare** în momente speciale - apărare, căutare de hrană - precum și printr-un simț primitiv de **repartiție** egalitară a hranei. Oamenii de știință **au (re)definit** „*genul Homo*”, care trebuie să reunească toate speciile derivate dintr-unul și același strămoș comun și au cunoscut aceeași adaptare: **talie corporală mare, bipedie exclusivă** și adaptare la viață în **locuri deschise**. **Creierul** este dezvoltat și dirijează procesul de adaptare prin **confecționarea de unelte**.¹⁵ Evoluția are loc și pe plan „economic”, prin trecerea de la **economia individuală** de subzistență la o **economie tribală** de subzistență.¹⁶ Ceea ce l-a diferențiat pe acest „*om-maimuță*” și l-a transformat din primat în „*habilis*” a fost folosirea pietrei, a **silexului**. Fața lumii s-a schimbat atunci când această ființă și-a însușit silexul, l-a ascuțit și nu s-a mai mulțumit să-l

¹¹ Pascal Picq, care este paleontolog, are numai cuvinte de laudă pentru acești primi oameni din categoria „*habilis*”. Creierul lor prezintă zone cerebrale mai dezvoltate, în relație cu un mod de viață mai complex și cu faptul că modul de comunicare a devenit mai diversificat, mai sistematizat. Deși acești primi oameni nu sunt pe deplin oameni, ei ocupă și exploatează teritorii mai vaste și își cioplesc unelte din piatră, pentru care își amenajează ateliere. Pascal Picq, *op.cit.*, pp. 146-147.

¹² Rémi Pin, *op.cit.*, pp. 26-29; de asemenea, Mihai E. Șerban, *Omul și Astrele*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1986, p. 215 și Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, p. 77.

¹³ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, pp. 18-19.

¹⁴ Anik Blaise (coord.), *op.cit.*, caseta „Le règne de l’Homo habilis et l’avènement de l’Homo Erectus”, p. 18.

¹⁵ Pentru caracteristicile biologice ale omului, respectiv trăsăturile specifice care îl diferențiază de celelalte primate, a se vedea Etienne Rabaud, „Les caractéristiques biologiques humaines” în M. Lahy-Hollebecque (coord.), *L’Évolution humaine, des origines à nos jours*, vol. 1, Editura Librairie Aristide Quillet, Paris, 1934, subcap. „Le squelette”, pp. 4-5. „Les appendices et la préhensilité”, pp. 6-7, „La station bipède et verticale”, pp. 7-11, „L’encéphale”, pp. 12-13, „Le langage articulé”, pp. 14-15, „La vie sociale”, pp. 16-17.

¹⁶ Vezi și Louis-René Nougier, *L’économie préhistorique*, Editura PUF, Paris, 1970, p. 6.

folosească doar în stare brută, aruncându-l într-un predator sau într-un vânat, așa cum mai fac și astăzi marile maimuțe.¹⁷

Homo ergaster, primul om călător, apare în urmă cu 2 milioane de ani când, pe pământ, se mai aflau și alți semeni din speciile *Homo habilis* și *Homo rudolfensis*¹⁸; speciile oamenilor primitivi nu erau riguros succesive, din punct de vedere cronologic, cu momente clare de separare, ci în perioadele de oarecare tranziție și mult după aceea, speciile se suprapuneau. Cum spune **Pascal Picq**, adevărații oameni *Homo ergaster* se nasc dintr-o ruptură. Ei părăsesc habitatul arboreol pentru a păși spre orizonturi degajate. Ei sunt primele mari maimuțe migratoare care se deplasează spre pământuri necunoscute, ajutați și de un **protolimbaj** ce-i ajută să-i transmită cunoștințele.¹⁹

Homo ergaster se hrănea cu carne, inclusiv cu mortăciuni; rămâne, în mică măsură, vegetarian, dar **vânatul** de animale mari îi asigură hrana, în mod preponderent. Este un **vânător** și **primul om dotat cu arme de vânătoare**, pe care și le confecționează din piatră și le fuzionează simetric, prin șlefuire, pe ambele fețe; plasate pe vârful unor bastoane din lemn tare, ele devin „*arma vremii*”, reductibilă și eficace.²⁰ Dar, poate mai important și mai definitiv decât toate, este faptul că, lucrând piatra și „*fabricând*” unealta, acest om a gândit, în primitivitatea lui; și-a imaginat un model la care să ajungă. „*A fabrica înseamnă a gândi*”, spune și **Robert Clarke**, și nu numai el. Cea mai inteligentă maimuță poate să ajungă în stare să folosească și chiar să-și construiască o unealtă, numai în momentul când sunt reunite laolaltă nevoia și materia primă. Dar omul primitiv are **imaginea** obiectului pe care îl va confecționa și astfel, el iese definitiv din lumea animalelor, nu numai și nu în primul rând prin caracteristicile sale antropomorfe. Și, îl mai cităm odată pe Robert Clarke: „*în simplitatea lui, gestul rudimentar al tăietorului de piatră conține în el, esența progresului tehnic*”²¹.

Homo ergaster se aventurează în afara continentului african, din curiozitate, presiune demografică, bulversări ale mediului ambiant – oamenii de știință nu au descoperit cauza exactă; în schimb, ei au calculat că în ritmul unei migrații de câțiva kilometri pentru o generație, a fost nevoie de 100 000 de ani pentru 15 000 de km și a ajunge astfel în Europa și Asia; ceea ce înseamnă, pe scara evoluției, chiar foarte puțin timp.²²

¹⁷ Vezi și Jacques Debu-Bridel, *20 000 siècles de chasse à la pierre ou l'épopée du silex*, Editura France Empire, Paris, 1976, p. 17.

¹⁸ După 1990, paleontologii și-au pus întrebarea dacă unele fosile atribuite lui *Homo habilis* nu aparțin cumva unei sau a unora specii contemporane diferite. B. Wood de la Universitatea din Liverpool distinge, în 1992, între *Homo habilis* și *Homo rudolfensis*. Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Homo rudolfensis”, pp. 90-91.

¹⁹ Pascal Picq, *op.cit.*, pp. 147-148. Autorul apreciază că migrația l-a salvat pe „*ergaster*” de la extincție, fără ca el să știe.

²⁰ Cynthia Stokes Brown, *op.cit.*, p. 77.

²¹ Robert Clarke, *Naissance de l'Homme*, Editura du Seuil, Paris, 1980, subcap. „L'invention capitale”, pp. 24-25 și „Fabriquer, c'est penser”, pp. 26-27.

²² În urmă cu 1,5 milioane de ani, puternice perturbări climatice conduc la dispariția succesivă a lui „*Homo rudolfensis*”, apoi *Homo habilis* și spre 1 milion de ani și a parantropilor; în schimb, *Homo ergaster* a rezistat, cu corpul său acoperit cu învelituri din blana animalelor ucise și cu priceperea lui de a călători și de a vâna, pe drum, a ajuns să parcurgă distanțe planetare. *Homo ergaster* este și acela care parcurge drumul de la genitor la „*tată de familie*”, cu noi relații bărbat-femeie (mascul-femelă). Pascal Picq, *op.cit.*, cap. „Homo ergaster”, pp. 100-109.